Prof. P. KARLIĆ:

* * * Najstarije uređenje teksta GUNDULIĆEVA OSMANA.

U ZADRU 1909.

UNIVERSITY OF WISCONSIN - MADISON
LIBRARY

Najstarije uređenje teksta
GUNDULIĆEVA OSMANA.

Djela pisca ove rasprave:

Passio Sanctorum Quatuor Coronatorum.

(Preštampano iz programa c. k. velike gimnazije u Zadru za g. 1903.—1904.) *U Zadru 1904.*

Izbor i krunisanje Vladislava kralja češkoga za kralja ugarskoga i hrvatskoga.

(Preštampano iz „Nastavnog Vjesnika“ knj. XIV.). *Zagreb 1906*

Matica Dalmatinska. Dio I.

Osnutak i rad do izdanja Narodnih pjesama 1865.
U Zadru 1907. Naklada „Matice Dalmatinske“.

Gundulićev „Vladislav-Osman“ po prijepisu Ludovika Ferovića. Dio I.

(Preštampano iz programa c. k. velike gimnazije u Zadru za g. 1907.—1908.). *U Zadru 1908.*

Prof. P. KARLIĆ:

* * * * Najstarije uređenje teksta GUNDULIĆEVA OSMANA. * * * *

U ZADRU 1909.

PG
1052
G4
O325

Preštampano iz programa c. k. velike gimnazije u Zadru
za god. 1908.—1909.

I.

O Gunduliću, ne samo najvećem među starijem pjesnicima hrvatskog Parnasa i slavenskog juga, nego kako zgodno kaže sveučilišni profesor d.r M. Murko: najvećem slavenskom pjesniku prije 19. vijeka,[1]) svaka je, držim, vijest za nas od osobite vrijednosti, pogotovo, ako se tiče najznamenitijega njegova djela — Osmana. Do sada nepoznati rukopis Gundulićeva Osmana, o kome mi je ovdje govoriti, vlasništvo je g. Antuna Bogića, slušatelja prava iz Orebića, što mu ga namro još njegov djed.[2])

Rukopis je čitljiv i lijep, na papiru odebljem poput pergamene, a format je knjige velika osmina 22·8 cm. visine, 18 cm. širine. Knjiga je nekad bila dosta čvrsto uvezana sudeć po ostacima triju kožnatih terkija, ali sada je razasuta, te prednje korice ni nema, nego se samo donja još drži. Rukopis ima i predgovor, od koga u početku jedan dio manjka, a četiri se lista sačuvala. Koliko upravo predgovora manjka, tačno se ne može reći, jer listovi predgovora nijesu nikako označeni. Iza predgovora je jedan list čist, na slijedećem počinje pjevanje „Paruo" i to najprije: *zamjera* (sadržaj) prvog pjevanja u prozi, a za tim

[1]) M. Murko: Die südslawischen Literaturen (Die Kultur der Gegenwart I. 9.) Berlin u. Leipzig 1908. s. 215. „Das 17. Jahrhundert . . . . gab dem Slawentum den grössten Dichter vor dem 19. Jahrhundert in dem Ragusaner Ivan Gundulić."

[2]) Djed g. Bogića, kako mi ovaj piše, bijaše pomorski kapetan, odnosno zapovjednik na svom brodu. Rodio se g. 1805. u Orebiću, gdje se po svoj prilici privatno u župnika učio čitati i pisati. Dobro da je poznavao Gundulićeva Osmana, Suze sina razmetnoga dosta naizust znao, a i više pjesama iz Kačića. Potpuno mu ime bijaše Antun Bogić pok. Ivana, a umro je 1901. — Rukopis mi je poslao sp. g. Bogić, nekad moj učenik, od koga sam za nj doznao, kad g. Bogić bijaše u VIII. razredu, a ja njegov razrednik. Na dobroti mu i ovdje najljepše zahvaljujem.

zamjera u stihovima, poslije čega slijedi prijepis prvoga pjevanja. Tako je i kod svih ostalih pjevanja. Na svakoj su strani lista obično po četiri strofe, koje su redom brojevima označene, a svih je listova, što se Osmana tiču, 355.[1]) Iza prijepisa se Osmana od 356. — 365. lista u istoj knjizi nalaze varijante „is' Dua Raslika Rukopisa jednogha Daunogha, a Drughogha Posledgnjegha". Razlike, što su između spomenutih dvaju rukopisa provedene, sačuvaše se samo od prvih trinaest pjevanja i jednog dijela pjevanja šesnaestoga (do 43. strofe), a ostalo se izgubilo. To nam posve jasno svjedoči činjenica, da i od onih listova, što se sačuvaše, neki su (kao 362, 363. i 364.) u dnu uzdužnom strikom papira ulijepljeni, a inače bi i njih nestalo.

Prva se tri pjevanja potpuno sačuvala, samo je u III. pjevanju list 35. — 42. na kraju izglodao miš u obliku luka. Do slova nije zubima došao. Od četvrtog pjevanja nema lista br. 45., na kome je *zamjera* u stihovima i jedan dio u prozi, te prve dvije strofe IV. pjev. U petom pjevanju manjka list br. 64. (strofa 11. — 18.). Šesto je pjevanje potpuno. Od sedmog pjevanja manjka sadržaj u prozi i pjesmi, te 62 prve strofe (list 95. — 105.). U osmom pjevanju nema lista br. 135. (strofa 175. — 182.). Od devetog pjevanja manjka polovica lista br. 141.; na prednjoj su strani toga lista strofe 15. — 18. donekle oštećene, a na drugoj strani strofe 19. — 22. od polovice. Listovi 142. i 143. više od polovice manjkaju, a list 144. sasvim (strofe 23. — 46.). Pjevanje deseto, jedanaesto, dvanaesto i trinaesto sačuvalo se potpuno. „Cetarnesto i Petnesto Pjevagnje ne nahodu se, kako se ghovori u Pridghovoru". Pjevanje je šesnaesto i sedamnaeste potpuno. U pjevanju osamnaestom manjka list 284. (strofa 2.—9.) i list 294. (strofa 74. — 81.). Zadnja se dva pjevanja sačuvala potpuno.

Kako su naši pređi uza sav manjak 14. i 15. pjevanja upravo od srca zavoljeli Gundulićeva Osmana, najbolje nam do-

[1]) Kod označivanja listova opaža se, da iza br. 290. slijedi 292., da se iza lista br. 332. pogrješno bilježi 233. i tako dalje do 236., a onda opet 337., i da dva lista nose br. 345. — Peti je list na donjoj strani označen slovom B., za tim su četiri lista označena istim slovom (B. B., B., B., B.), iza toga slijedi pet listi na donjoj strani bez oznake, pak opet pet sa slovom C. i t. d. alfabetskim redom. Opaziti je, da u prvom alfabetu (samo se između H, koga po drugi put rabi, i L. zajedno sa listovima izgubilo jedno slovo) ispušta slova A. J. K. O, a u drugom alfabetu (jer prvi, da se označe svi listovi, nije dostajao), koji počinje na listu 224. sa A. a., svršava pak na listu 335. sa P. p., ispušta slova J. i K. Slovno je označivanje rabio za oznaku araka, jer list, gdje se dotično slovo sa br. 5 nalazi, upravo je na polovini arka i tu je arak ušit.

kazuje veliki broj prijepisa, za što se hoće i vremena i volje i ljubavi. Da samo spomenem nekoliko! Dvanaest se rukopisa nalazi u samom Zagrebu, ako nije prof. P. Budmani svoga ponio sa sobom u Italiju, gdje se također u Vatikanskoj biblioteci u Rimu nalazi jedan. Četiri su u biblioteci Franjevaca u Dubrovniku, kojima se Pavić (uz još tri: b, c, d.) pri akademičkom izdanju Gundulićeva Osmana služio, a označio ih sa: a. a_1, a_2, a_3. (Stari pisci hrv. IX. s. VII. i VIII.). Tu se nalaze još dva rukopisa, naime o. Ambroza Markovića i rkp. pod oznakom br. 100 (83), a nalazio se i jedan u fragmentima (br. 473.) Jedan se također nalazi u biblioteci biskupskog seminara u Dubrovniku, a jedan u dominikanskoj biblioteci. Tri posjeduje Vicko Adamović, ravnatelj građanske škole u Dubrovniku, sada u miru, a dva načelnik dubrovački d.r P. Čingrija. Još ih se nekoliko nalazi u privatnom posjedu u Dubrovniku, a dva u Slanu — jedan u g. L. Milića, a drugi u franjevačkom manastiru, oba bez kakove znatnosti.[1]) K tome bi mogao nadodati dva rukopisa, što se nalaze u Zadru, jedan: „Oui libar ze zoue Vadlislaua Osmana Cara" u arhivu obitelji Filippi, a drugi u arhivu d.ra Pappafave pod br. 29.[2]) Treći je rukopis, za koji se doslije također u javnosti nije znalo, vlasništvo g. Franje Ostoića iz Blata na Korčuli, pa je vrijedno o njem uzgredice nešto i reći.

Oblik je knjige osmina 19·9 cm. visine, 13 cm. širine. Prijepis je na papiru odebljem, a pismo je sitno, čitljivo i lijepo. Na početku se nekih pjevanja i na svršetku nalazi sličica, obično kakova cvijeta (često u obliku kaleža), a na svršetku je desetog pjevanja kao oblik hostije obavit cvijetom sa običnim Isusovim monogramom i križem u sredini, što nam dokazuje, da je prijepis učinio samostanac ili svećenik, i ako se to u rkp. nigdje ne spominje. Knjiga je dobro uvezana, a nigdje nije zabilježeno, kad je učinjen prijepis. Korice su pokrivene kožom, koja je na prednjoj strani pri dnu na dva mjesta oderana. Predgovora nema, a naslov je: „Osman — Spievan — Po Givu — Frana Gundulichia — Plemichia Dubrovaçkoga". Što je odijeljeno crticom, pisano je jedno ispod drugoga, a iza toga odmah slijedi „Pievagne Parvo" i ostala redom. Iza „Trinaestoga Spieuagnia" dolazi „Spievagnie scesnesto", a da se 14. i 15. pjevanje niti

[1]) A. Jensen: „Gundulić und sein Osman". Göteborg 1900. s. 210.–226.
[2]) Isp. P. Karlić: Gundulićev „Vladislav-Osman" po prijepisu Ludovika Ferovića. Dio I. (Program gimn. u Zadru za šk. g. 1907.-8.). Drugi će dio u svoje doba ugledati svijetlo.

riječju ne spominje. Na svakoj je potpuno pisanoj strani obično po šest strofa, a strane niti strofe nijesu brojevima označene. Svih bi strana bilo 442. Naslov je i prvih 11 strana prvoga pjevanja (240 stihova prema A.[1]) pisan drugom rukom i drugim crnilom, a istom je tom rukom i crnilom ispisan svršetak pjevanja 17. (zadnje 3 str. i jedna strofa na str. 4., stih 693. — 768. prema A.), te prvih 12 strana pjevanja 18. (288 stihova prema A.). Očito je, da ovo, što je drugom rukom pisano, nije onako lijepo, kao što ostali rukopis, a i da dotičnik nije bio posve tomu vješt, jer je morao nečim tupim potezati i crtke po papiru, da bi mu valjda mogao prema prvom pismu jednak broj redaka na stranicu stati, a i da ravno piše. Jasno je, da se iz prvotnog rukopisa spomenuto izgubilo, pak da je dotičnik to svojom rukom poslije popunio. To nam dokazuje već i sam način pisanja, jer prvotni rkp. ne pravi razlike između s i z (t. j. s upotrebljava za jedno i drugo), a umetak to razlikuje n. pr.: Od izdajstva, i od zasieda.[2]) Prema tomu je dotičnik našao rukopis uz spomenuti manjak neuvezan (možda samo ušit), popunio ga i uvezao.

Ovdje doduše nije mjesto, da se potanje bavim rukopisom g. Ostoića (označujem sa O.), ali držim, da ne će biti zgorega, ako jedno pjevanje isporedim s akademičkim izdanjem Gundulićeva Osmana, da bi bar donekle mogli upoznati osebine rkp. O. Uzimljem pjevanje drugo, jer u prvom je spomenuti mladi umetak.

Pj. II. 2. koja. O. koja;[3]) 7. dila O. diela; 8. i O. a (b. c.); 9. tvoj O. svoj; 17. Lesandro O. Lehsandro (b. c.); 27. vjerne O. učne (b.); 31. ka sve volje O. ka u sve-volje; 33. tve O. tvoje; 37. primal' jetja O. primalitju; 38. zrelieh O. zdrelieh; 39. cvieću O. cvitju; 59. tim O. tiem; 70. sprid O. spried; 72. sviem O. svim; 74. zlatniem O. zlatnim; 77. tkanieh O. tkanim (a. $a_{,}$.); 78. stoji O. stoi; 83. kolini O. koljini; 102. gdi O. gdje; 107. udahniva O. udahnjiva (c. d.); 108. carskieh O. carskih; 142. raspasanoj O. raspršanoj; 155. gdi O. gdje;

[1]) Kratica, koju u ovoj radnji upotrebljujem za akad. izd. Gundulićeva Osmana (Stari pisci hrv. IX s. 284. — 574.).

[2]) Dokazom nam je također donekle i to, što početak I. pjevanja, te svršetak pjevanja XVII. i početak XVIII. nije ničim urešen, dok su sva ostala pjevanja pri početku i svršetku (izim svršetka XVIII. i XIX.) čimgod urešena.

[3]) koia; rkp. O. bilježi slovo i za i, a skoro uvijek i za j; s za s i z; sc za š i ž; u za u i v; ÿ za i (bÿ- bi), za j † i (tvoÿ tvoji, bratÿ- bratji); za i †j (ÿede ijede); u II. pj. ima rkp. O. iste zaporke kao A.

170. zviezde O. zvizde; 176. zvirim O. zvierim; 181. sve O. svoe; 194. s'kojim O. kojom (c.); 198. žudeć O. sudeć; 199. ju O. je (c. d.); 201. ovo O. ovako (c.); 217. bratju O. braću; 221. je O. e; 223. učitelj O. a učitelj; 225. vjerno O. verno; 229. Kroz O. Proz; 230. koji O. ki ($a._1$ $a._n$); 239. čestitim O. čestitiėm; 247. tvojima O. tvima; 265. nać'će O. naće (rukopisi); 272. daće O. dat'će; 273. brojim O. broim; 274. je O. ja; 275. je O. e; 281. očinieh O. očinih; 284. teškiem O. teškim; 291. druziem O. druzim; 313. sviti O. svieti; 315. viditi O. vidjeti; 326. kći O. hći; 329. ju O. je; 331. zamjernos O. zamernos; 335. kieh l'jepota O. kih lipota; 336. carom O. carim; 337. cieća O. cića; 339. Palkošića O. Crnoevića (c.); 341. Oviem O. ovem; 349. i četiri O. četiri (a. m. z.); 364. ne učini O. tebi učini; 365. starieh O. starih; 367. carieh O. carih; 385. za to O. samo (c.); 391. sve O. svoje (c. d.); 392. inieh O. inih; 393. Najprie mudar O. Mudar najprie; 394. je O. e; 396. prihita jošte O. prihitat ište (c. d. m. z.); 397. cieća toga O. cića tega; 400. iskat O. iskati; 412. sreću O. sriću; 418. ban O. pan; 420. Zamoški O. Zamoski (b.); 428. istieh tvojieh O. istih tvieh; 430. je O. e; 443. bije O. bie; 454. gdje je O. gdi e; 456. komu od vjernieh tvojieh O. tkomu od vernieh tvoieh; 468. i 485. gdje O. gdi; 487. gospogje O. gospoje; 496. već s'privara O. viek s'prievara; 497. odi O. ovdi; 513. S'tiem O. Tiem; 515. pastira O. pastiera; 518. je O. e; 520. bana O. pana (b.).

U rukopisu su Gundulićeva Osmana dakako poznavali i naši stari pjesnici, njime se zanašali, pojedina mjesta nasljedovali ili upravo iz rukopisa uzimali. Istaći ću dva tri primjera. J. Kavanjin (1640.—1714.) u „Bogatstvu i uboštvu" pj. XIII., u strofi 133. upravo skoro prepisuje stihove iz Osmana pj. III. 105. — 108. Kavanjin Gundulićeve stihove o Vladislavu (iz III. pj. 149.) primjenjuje na Petra Velikoga (XIII. 202.). Povodi se za Gundulićem, gdje opisuje vjernost Dubrovnika (G. VIII. 556., K. X. 111.), gdje slavi Dubrovnik i pjeva „od gospoja njih lijeposti" prema Gundulićevu opisu kupanja Sokolice i njezine družine (G. IX. 336. — 442., K. X. strf. 214. — 240.), prerađuje Gundulićevo pjevanje o Ljubdragu i Sunčanici (G. VIII. 173. — 176; 189. — 192, 609. — 616, 697. — 704, 729. — 732, a Kav. XII. 72., 77., 81., 86.) i kod opisa se pakla povodi za Gundulićem (G. XIII. 53.—57., 61.—69., Kav. XXI. 50. 54.).[1])

[1]) D.r I. Scherzer: I. Kavanjina „Bogatstvo i uboštvo" (Nast. vj. VII.) s. 106.—112.

Savremenik Kavanjinov P. Kanavelović (1631.—1719.) u svom se „Svetom Ivanu biskupu trogirskom" vrlo mnogo povađao za Gundulićevim Osmanom, i to u pjevanjima: I. u opisivanju kraljevske vijećnice, u držanju vijeća i u samovoljnom ponašanju Kolomanovu prema savjetnicima; V. u prikazivanju Kolomanove vojske; XVI. gdje se prikazuju slike raznih kraljeva i XXI. u pobuni pakla, koja mnogo sjeća na pakao u Gundulićevu Osmanu. Gdjegdje po koji stih prepisuje skoro doslovce. [1]) Pa i sam slavni I. Đorđić (1675.—1737.), najveći pjesnik dubrovački poslije potresa, koji u svojoj „Mandaljeni" mjestimice živo potsjeća na neka mjesta u „Suzama sina razmetnoga", poznavao je u rukopisu i Osmana Gundulićeva, što nam najbolje dokazuju četiri stiha, koja je u „Životu sv. Benedikta", (Nast. vj. V. str. 105.), gdje govori o pustinjačkom životu, naveo doslovce iz „mudroga Gundulića" pj. XIII. st. 65.—69. Da li je Požežanin A. Kanižlić (1700.—1777.), koji se u svojoj „Sv. Rožaliji" u koječemu zanaša za Dubrovčanima, upravo u rukopisu poznavao i Gundulićeva Osmana, ne može se reći, i ako mu je mjesto, gdje govori o sreći, vrlo nalik na isto u Osmanu. [2])

Tko je upravo učinio prijepis, o kome govorimo, ne može se reći, [3]) ali da je i sam imao pjesničke žice, dokazuju nam *zamjere* u stihovima. Poznavao je i sve, što se do njegova vremena o Guduliću zabilježilo, jer u predgovoru citira Stj. Gradića (naime njegove bilješke iz predgovora pred Kristijadom, štamp. u Rimu 1670.), Serafina Cervu († 1759.) i Sebastijana

[1]) V. Rožić: Petra Kanavelića „pjesan": „Sv. Ivan biskup trogirski" (izvješće kr. vel. real. u Zagrebu za g. 1886.) s. 17, 23, 34. i 41.; Nast. vj. IV. s. 281.

[2]) Koliko je cijenjen Gundulić vidi se i iz jedne elegije (I. 6.) Urbana Appendinija, koji se tu veseli radi novog uređenja štamparije u Dubrovniku god. 1803., jer će slava Dubrovniku, koji je dao toliko izvrsnih pjesnika, još više porasti, a potomci će dočekati, da mogu već jednom štampana čitati Gundulića (naime Osmana), kojim će se narod pravom ponositi kao svojim Homerom, i zahvalan mu ime u zvijezde kovati. (R. 174. s. 16.):

Quantus enim tibi surget honos, cum carmina magni
Gundulae ab indignis eruta iam tenebris

— — — — — — — — — — — — — —

Ista suum merito tunc gens iactabit Homerum,
Grataque tunc nomen tollet ad astra tuum.

[3]) Početak se predgovora rkp. B., kao što je spomenuto, nažalost izgubio, a tu je po svoj prilici bilo ime auktorovo, pa možda i godina, kad je ovaj tekst G. O. uređen.

Dolcia († 1777.) [1]) Prema tome bi imao ovaj rukopis padati negdje u drugu polovinu 18. vijeka, a da je to bilo prije rada zaslužnoga Dubrovčanina Džanluke Volantića († 1808), koji se do dvanaest godina pod kraj života (dakle počeo oko g. 1796.) bavio uređivanjem teksta Gundulićeva Osmana prema raznijem rukopisima (Vienac 1891. s. 43.), držim, da je suvišno svako dokazivanje. [2]) Potom je ovo najstariji i prvi slučaj, za koga do sad znamo, da se kritički pronađe pravi tekst Gundulićeva Osmana, jer je dotičnik svoj tekst ne samo udesio „is' Dua Raslika Rukopisa jednogha Daunogha, a Drughogha Posledgnjegha", među kojima u opaskama iza prijepisa tačno navodi „Raslika Sctegnja", nego imamo očiti dokaz, da je poznavao, a u prigodama i zagledavao i u više rukopisa. Za tu tvrdnju evo dokaza. Uspoređujući rukopis B. s akademičkim izdanjem Gundulićeva Osmana (o. c. p. 284.—574.) u XII. pjevanju upane mi u oči, da bi stihovi A. 465.—468. (Izdajniče, ti dostojiš i t. d.) imali prema rkp. B. (strofa 118.) stajati iza stiha 472. (kao u rkp. b. c.), zagledam u bilješke rkp. B., ali kad tamo pod navodom strofe 118. stoji: Isdaunice ty . . . Oua struka (t. j. strofa)

[1]) Uređivač teksta citira od o. Seraf. Cerve: Biblioteka d' Uomi(ni) Illustri Rag(use)i M(ano) S(critto) Tomo II. pag(in)a 276., e avanti. Articolo France(sc)o di Giv(ann)i Gondola. — Radi tačnog se naslova ovog rukopisa, te prema citatu radi nekih mjesta iz članka o Gunduliću, kao i radi toga, da upravo ustanovim, je li uređivač teksta rukopisa B. (tako bilježim rkp., o kome pišem) pri citiranju posve pouzdan, obratih na prijatelja prof. S. M. u Dubrovniku, koji mi o svemu posla kratak ali zgodan izvještaj časnog gosp. o. A. Bačića, Dominikanca, jer se u dominikanskoj biblioteci u Dubrovniku između ostalih Cervinih autografa nalazi i sp. djelo. Prema tomu izvještaju (koga radi od srca zahvaljujem sp. gospodi) tačan je naslov Cervinu rukopisu zapravo ovaj: Bibliotheca Ragusina in qua Ragusini scriptores eorumque gesta et scripta recensentur a F. S. M. C. R. O. P. (a Fr. Seraphino Maria Cerva Ragusino Ord. Praedicat.). Četiri su sveska rukopisa. U svesku II. na str. 275.—279. nalazi se životopis Gundulićev pod naslovom: Joannes Gundula alter. — Gdje se pak pozivlje na Sebastijana Dolcia citira: Ibid., jer se naime stalno prvi citat, gdje je, držim, potpuni naslov naveo, zajedno sa jednim dijelom predgovora izgubio. Jasno je, da se služio djelom: Fasti literario — ragusini (Mleci 1767.), i to po onom mjestu, gdje spominje štampana djela Gundulićeva (a citira Dolcia) navodeći: „Pokli da njegova Ariadna, Suze Sina Razmetnoga, i Pjesni pokorne kralja Davida ne biahu pritješteне, prva u Jakinu po Marku Salvioni L. 1633., Drugi u Mlecieh po Marku Gimanu l. 1620 (?), a treće u Mlecieh po istomu: od prevelika broja njegovieh pjesni nikakve ne bismo imali pritješteне". Kod Dolcia (Fasti literario — ragusini. Mleci 1767. s. 33.) to glasi: „Prodierunt tamen per Marcum Ginamum Venetiis anno 1620. ejusdem Psalmi piaculares Versu redditi Illyrico; et per eundem anno 1622. Filii Prodigi lacrymae; alias Suse Sina Rasmetnoga. Item Tragoedia inscripta Ariadne vulgata est Anconae per Marcum Salvioni anno 1633".

[2]) Jensen (o. c. p. 199.) navodi, da je Volantić umro 1814., prema tomu bi se imao istom negdje oko g. 1802. dati na uređivanje teksta G. O. U predgovoru se Markovićeva izdanja (Dubrov. 1826., sv. I. s. 5.) kaže, da je to bilo „pri svrsi prošastoga vieka".

u drusÿeh Rukopisÿh ide na S. 123.", dakle prema tekstu rkp. B. iza strofe: Po sue pute i nacine i t. d., što tačno odgovara prema akademičkom izdanju rukopisima: a. a.$_1$ a.$_2$ a.$_3$

To su, kao što je spomenuto, upravo ona četiri rukopisa u franjevačkoj biblioteci u Dubrovniku, kojima se i Pavić služio. K tomu se iz predgovora po jednom mjestu, gdje pisac govori, kako se u Dubrovniku osobitom pomnjom tražilo 14. i 15. pjev. „i minutoga vremena" . . . . „i skoro sa nascega dobba od onega koi ima suukoliku oblas varhu opchjene Potajnize" može zaključiti, što nam i jezik dokazuje, da je bio Dubrovčanin, a drukčije bi mu zaisto i bilo vrlo teško imati pri ruci više rukopisa i zagledavati, kojim redom slijede strofe „u drusÿeh Rukopisÿh". Ta sama već činjenica, da je priređivač teksta rkp. B. Dubrovčanin, i što je posve jasno, da se osobito zanimao za samu stvar t. j. pozna sve, što se do njegovo doba o Gunduliću zabilježilo, te pri uređenju teksta gleda, kako što i u „drusÿeh Rukopisÿh" stoji, a ništa mu nije poznato o kakovu radu Džanluke Volantića (kao niti o kakovu popunjenju Gundulićeva Osmana), koji bi mu nedvojbeno morao biti poznat — neosporivo dokazuje, da mu rad pada prije Volantićeva, pak sam već stoga držao, da je uopće suvišno o tom i govoriti.

Zgodne su i primjedbe piščeve u predgovoru. Tako u bilješci spominje, da: „Tkogod zna za Osmanidu, zna i za zabavljenja, koja joj [1]) biahu od mnozieh podana", ali da niti je njegova miso, a niti ovo mjesto „za nje opravdanje". Nu ipak nastavlja „Ništa ne manje riet ću samo ono, što se po vasdan čuje po svačigovieh ustih: to jes, da sve što je izvrsnie jedno Pismo, sve to veći broj rasudnika suproć njemu ustaje." Kao primjer za to navađa „nesrećnoga Torkvata Tassa priglasovitoga talijanskoga pjesnika". Oštroumno opaža dalje „Ne da ja cienim, da u Osmanu ne nahodi se nikakva pomanjkanja; pokli koje se složenje dosle vidjelo, koje je u svemu bilo izvrsno. Ali držim bez sumnje, da mnoge neurednosti većma ishodu od Pripisoca, neg li od Tvorca". Eto sad nam je upravo posve jasno, zašto je on iz više rukopisa nastojao da pronađe pravi tekst, jer naime stalno drži, „da mnoge neurednosti većma ishodu od Pripisoca, neg li od Tvorca".

Da što bolje dotičnik ukrasi taj svoj tekst, napisao je dosta ukratko pred svakim pjevanjem *zamjeru* u prozi, a za tim u

[1]) jom.

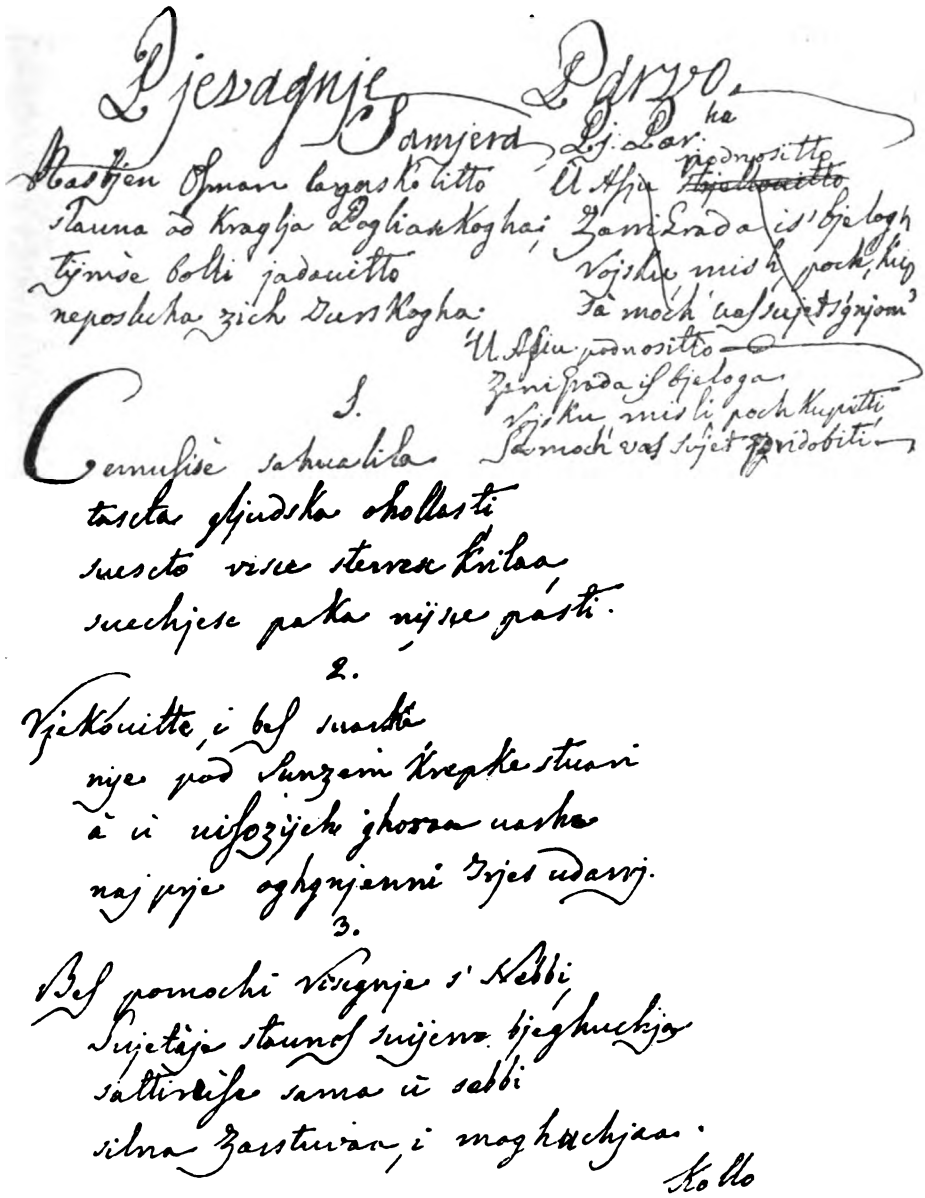

PRVA STRANA RUKOPISA B.

stihovima. *Zamjeru* je u stihovima odmah pisao u čisto, što nam najbolje dokazuje fotografski snimak prve stranice, iz koga se ujedno vidi način pisanja, a i da je ovo upravo originalni tekst priređivačev, a ne možda tek prijepis. Sadržaj u stihovima (*zamjere* od četiri stiha) pred pojedinim pjevanjima opažamo najprije u fragmentarnom, zapravo prvom izdanju Gundulićeva Osmana, koje već Kukuljević spominje se svojoj Bibliografiji (dio I. Zagreb 1860. s. 48.): „Osman. U Dubrovniku kod Ochia, ali samo 5 pjevanjah g. 1801. (?) u mal. 8." U tom se dakle izdanju u maloj osmini nalazilo pet prvih pjevanja, a sačuvani primjerak u franjevačkoj biblioteci [1]) u Dubrovniku ima samo četiri pjevanja potpuna i 504 stiha od petoga pjevanja, a 144 strane. Jensen (o. c. p. 199. i 200.) drži dokazanim, da je sp. izdanje zaista 1801. priređeno po Šimunu Oki, dok je prije dr. Ivan Broz (Vienac 1891. s. 43.) po pripovijedanju prof. B. Budmana zabilježio, da je sp. izdanje priredio na ručnu štampariju Pero Stulli, otac majke prof. P. Budmana, ali po njegovu mišljenju svakako ne prije 1808. godine.

Prvi put, kako je poznato, izdan je Osman potpuno 1826. god. u Dubrovniku (kod A. Martekinia) po uređenju o. A. Markovića, koji se poslužio trudom Volantićevim, u tri „Rasdjelka", a popunjen sa pjevanjima Pjerka Sorkočevića. U tom se izdanju također pred svakim pjevanjem nalazi „sadarsgjagne" od 6 stihova, koje je Sorkočević, kako navodi Marković, (I. dio s. 5. i 6.). „Scesteroredkom" uresio zato, da bi „sctioc mogo odkrit, i sposnat oncjas parviem pogledom samjeru, i narav jednoga po jednoga Pjevagna." Ta su Sorkočevićeva *sadržanja* u prvom svesku od 43.-49. str. redom i napose odštampana. Da se pak vidi, u kakvom su odnošaju *zamjere* u Okijevu izdanju i *sadržanja* Sorkočevićeva sa *zamjerama* rukopisa B., dosta je držim, da navedem po jednu *zamjeru* od prva dva izdanja, a *zamjere* rukopisa B., koje se sačuvaše, priopćujem u cjelosti.

Zamjera za prvo pjevanje Okijeva izdanja:

Osman dobit od Poljaka
put Azije vojsku kupit
misli poći, za š njom paka
na krstjane silno rupit.

[1]) U tiskanom katalogu stoji pod naslovom: „Pet parvich plevanjah Osmana izdanieh u Dubrovniku po Šimunu Oki".

Sadržanje Sorkočevićevo za prvo pjevanje:

Poljska Osmana slava smeta
Jer prikore Turske odkriva,
Tim za steći carstvo od svjeta
Poć' u Istok odrediva
Stare Čete priurediti,
Nove izbrane prikupiti.

Zamjere rkp. B. za pjevanje:

I.

Razbjen Osman lanjsko lito
slavna od kralja poljaškoga [1])
tim se boli jadovito
neposluha cić turskoga;
U Aziu podnosito
Carigrada iz bieloga [2])
vojsku misli poć kupiti,
za moć' vas sviet [3]) pridobiti.

II.

Paše najprie svjetuju cara,
pošlje u kralja da pol skoga,
za mir stavit poklisara,
a pak' bana Korevnskoga
da od živieh [4]) grob zatvara;
i da izbere, carstva iz' svoga
za svoe liepe ljubovnice
plemenite djevojčice.

III.

Put Varšavje grada biela
jur poklisar tiekom hodi,
i jezdeći, mnoga sela,
i gradove slavne obhodi;
Vidi Orfea pjesni [5]) djela

[1]) Zališna velika slova nijesu tiskana. *Zamjera* je pjev. I. i XII. napisana u dvije strofe po četiri stiha, a sve su druge *zamjere* u jednoj strofi od osam stihova.
[2]) bjeloga.
[3]) svjet.
[4]) scjujeh.
[5]) Prvobitno: pjesma.

uspomena gdje još plodi;
Boga i od boja stan gvozdeni [1])
S' svoiem imenom tač slavjeni.

V.

Tuj bi paši ugledati
Krunoslave liepo lice
ka za vojna sta pitati;
paša joj veli: sred tamnice
da vik hoće [2]) robovati;
pak hrabrene Sokolice,
podunavke i gizdave
spovieda se boj pun slave.

VI.

Krunoslava s' glasa zloga
sred dubrave guste plače
vjerenika grozno svoga
za kim svak čas vene jače;
cić ljubavi na [3]) dragoga,
vojna s' mislim stavno zače,
u Carigrad slavni otiti,
da ga bude otkupiti

VIII.

Sunčanica je zapljenjena,
iz' sred skuta čajku svomu,
ki da bude zaručena,
igre spravi tad na domu;

[1]) U sadržaju III. pj. u prozi nalaze se u rkp. B. prema 209. stihu G. O. i dalje riječi: „Sliedeć poklisar svoj put, prohodi blizu gore Kunovice, gdje pripovjes, da ima svoj stan Marte bog od boja". Kunovica je tjesnac medu Nišem i Akplankom, kud se prolazilo preko Pirota u Sofiju, te i Kavanjin o njoj u pjev. XIII. strofa 238. pjeva: „Verug svijeta, Kunovica, rodno mjesto Martu je bila, gdi je vječna gvozdovîca, ka se u pukle gore zbila, grad nazvani Samokovo, gdi je gvozden stan stanovo" (Broz. Osman. II. izd. s. 140. i 141.) — Dubrovačko izdanje (1826. I. s. 108.), te Iv. Mažuranić u „Riečniku" (s. 34.), što ga je dodao k izdanju od g. 1844., a po tom i A. Veber u „Riečniku" k izdanju od 1854. g. (s. 40.) bilježe za Kunovicu, da je „veriga od svijeta" lat. „catena mundi".

[2]) uÿ kuchje.

[3]) nu.

kako gostu od plemena
Dubrovniku u bielomu
pravi biljeg stavne vjere
uzdrži se sveđ [1]) bez mjere.

IX.

Zarobljuva Sokolica
iz' sred tanca, i iz' sred pjesni
poljačkijeh množ diklica,
ke sve ciču u boljezni;
lov Vladislav zvieri i ptica
s' družbom loveć u ljuvezni [2])
u dubravi ih iznahodi,
ter ih otima i slobodi.

X.

U Varšavju paša ulazi
leški [3]) kralji gdje boravu;
tuj kraljevske dvore pazi,
njih prostranos i napravu: [4])
ter zapanjen družbi glasi,
da tuj gleda pravu slavu: [5])
a u pridvorju kipi stoju
slavnieh kralja sveđ u boju. [6])

[1]) suegh.
[2]) Drugom rukom napisana je varijanta: lov loveći zvieri i ptica — kralj Vladislav u ljuvezni.
[3]) Lecki.
[4]) poslije popravljeno: borave, naprave.
[5]) Precrtano: gleda, te napisano: vidi prave slave, a u slijedećem stihu: stoje.
[6]) Ponajprije bio je sadržaj X. pj. u stihove a ovako složen:

U Varšavju jur ulazi
paša kažuć lica stavnos,
tuj kraljevske dvore pazi
njih ljepotu i prostranos;
ter zapanjen družbi glasi,
da e tu u svem prava izvrsnos:
a u pridvorju kipi stoju
slavnieh kralja sveđ u boju.

Ovo je dvjema crtama u križ precrtano, te napisana navedena varijanta.

XI.

Gleda paša vojska čete
čudno tkane na svilami,
tuj konj rži, striele lete,
vrli bojnik gori u plami,
pak je uveden, gdje kralj svjete
čini s' svoiem vojvodami,
i gdje prima poklisare;
ter šlje caru mir, i dare.

XII.

Put bieloga Carigrada
veseo paša svoj put sliedi;
Krunoslava plače mlada,
tuži, ciči, vene i bliedi;
Od Kalinke začu er sada
da je nevjerom vojno uvriedi;
ide nać ga, ter u tamnici
zatvoraju je izdajnici.

XIII.

Tamna oholas, huda zloba,
s' navidosti punom smeće
kralju silnom' od hudoba
čini svoe kupit vieće;
i sve riga sržbe utroba
na krščane, ke jur veće,
žudi, [1]) sasvim uništiti,
Turke a silne uzvisiti.

XVI.

Puk je opake, i zle ćudi
ki kraljevske sve krjeposti
za povoljnos cieni, i sudi
a za krjepos povoljnosti:
tim Carigrad oda svudi
zađe odmetan caru dosti, [2])
u nabuni mladu Osmanu,
koi priku kuša ranu.

[1]) Povrh napisano: ište.
[2]) Mjesto: caru dosti, razabire se poslije napisano: prem za dosti.

XVII.

Mladi Osman, i čestiti
s' svoiem se svjetovaše
za odmetnike samiriti;
nu i Mustafe jur viećaše
mati ob noć u zabiti,
ter Dauta nabunjaše,
da pogubit cara bude,
i ispunit' svoe požude.

XVIII.

Daut kupi odmetnike,
ter ih sasma nabunjiva,
s' njima dvore na velike
Dilavera nastupiva;
tuj i Derviš bez prilike
svačju jakos pridobiva;
ter nabunjen sasma dosti [1])
svoe kaže hrabrenosti.

XIX.

Odmetnici nabunjeni
pram Osmanu nastupaju,
i na carstvo u nescjeni
Mustafu opet uzdizaju;
a Dilaver prihrabreni
ubjen osta na izdaju
hodeć kupit za obranu
vojsku u istok caru Osmanu.

XX.

Osman mladi s' pristolja je
ružno dignut i opako
i zadavljen tužno ostaje
pod rukami roba [2]) tako;
često carim pedepsa je
ova, i s njom jošter pako;
er ne štuju Boga sveta;
nego zakon Mahumeta.

[1]) Mjesto: sasma dosti, čini se, da je prije bilo napisano prem za dosti
[2]) Poslije: robu.

II.

Držim, da je ovdje upravo nužno u glavnim bar crtama prikazati, kako se ova najstarija doslije poznata redakcija Gundulićeva Osmana ima prema akademičkom izdanju. Uređivač je teksta, kao što je spomenuto, imao za glavnu podlogu i naveo varijante (označujem sa *v.*) iz dva različna rukopisa „jednogha Daunogha", koji bilježim sa D., i „drughogha Posledgnjegha", koga navodim pod P.,[1]) a dokazano je, da je poznavao, a pri uređivanju teksta i zagledavao i u druge rukopise.

Da bi se mogla razabrati karakteristika rkp. B., opazit je u glavnom slijedeće:

Pj. I. 1. Ah, čiem si se zahvalila B. Čemu si se[2]) . . ., a u *v* D. ima točno kao A.; 2. ljucka B. ljudska (c); 6. nie B. nije; 7. visocieh B. visocijeh; 10. sviem B. svijem; 23. kieh B. kijeh; 30. slavne B. blage, a u *v* D. kao A.; 36. svom B. svomu (b. c. d. m.). Stihovi A. 37.—40. u rkp. B. ispušteni, ali su u *v.* navedeni pod D.; 69. Tim B. Tijem, a u *v.* P. kao A.; 95. zlatnim B. zla'nijem; 112. viek B. vijek; 123. kieh B. kijeh;

[1]) Uređivač je teksta za oznaku spomenutih rukopisa u varijantama također rabio ta slova

[2]) Rkp. B. bilježi slovo j za j i i; s za s i z; sc za š i ž; u za u i v; ÿ za i (dnÿ — dni; dÿkla — dikla), za i † j (nÿe — nije, krilÿeh — krilijeh, bÿe — bije), za j † i (stoÿ — stoji, broÿt — brojit), za samo i vrlo rijetko ÿ upotrebljava n. pr.: a onnÿ kÿeh se boÿe mnosÿ — a oni kijeh se boje mnozi. — Riječi su iz stihova A. (koje dolaze odmah iza broja dotičnoga stiha) preštampane vjerno istim pravopisom (kao i naprijed kod isporedivanja II. pjev. A. sa II. pj. rkp. O.), a kod onijeh iz rkp. B. rabljeno je slovo đ. U slučaju, da se koji rukopis prema bilješkama navedenim u A. *posve* slaže sa istaknutim varijantama rkp. B. (kao i naprijed sa varijantama rkp. O.), naznačujem to navedavši u zagradi oznaku dotičnog rukopisa; gdje se pak nađe u zaporci oznaka rkp. iza pojedine riječi u istaknutoj varijanti, to znači, da se dotična riječ podudara sa navedenim rukopisom.

124. viteškieh B. vitezijem, a u *v.* D. viteškijeh; 132. rieke B. rijeke; 133. zliedi B. zledi (b. c. d.); 141. Paček B. Pače (b. c. d. z.); 169. Sugjahote B. Sviđahote, a *v.* D. kao A.; stih 191. u A. nije u zaporci, a u rkp. B. jest; 191. otišlo B. ostalo, a u *v.* D. kao A.; 200. bijenja B. boje (a., c.), a u *v.* P. boja; 204. zad B. od, a u *v.* D. kao A.; 214. bludieh B. bludu (d.), a u *v.* D. kao A.; 226. videć jednog B. videć jednoga, a u *v.* P. vidjeh jednoga (a., b.: vidjeh jednog); 232. ne pazeć B. ne pazih, a u *v.* D. kao A.; 254. rvahu B. rvući, a u *v.* D. kao A.; 279. junačka B. junaka (d.), a u *v.* D. junaška; 281. ali B. al', a u *v.* D. kao A.; tjera B. tira (c.); 285. pastieri B. pastiri (b. c. d.); 321. a i B. a i ti, a u *v.* D. kao A.; 364. bogoljubstvom skrit' ju B. s' bogoljubstvom skrit se, a u *v.* D. kao A. samo: je (c.)

Pj. II. 2. koja srneš s' nerazbora B. tkoja srneš bez razbora, a u *v.* D. kao A. samo: tkoja; 17. Lesandro B. Leshandar, a u *v.* P. kao A.; 19. još B. ne (m. z.), a u *v.* P. kao A.; A 31. ka sve volje samo sili, B. 32. u svevolje . . ., a u *v.* D. je poređaj stihova kao A. samo: ka u svevolje; isti je poređaj i u *v.* P., ali 31. stih glasi: u svevolje samoj sili (a. a., z.); 33. tve odluke B. tvoje odluke; 61. to B. toj; 70. sprid B. spried; 71. skut na usta B. usta na skut (ispravljeno sa strane), a u *v.* D. kao A.; 88. vrhu B. oko, a u *v.* D. i P. kao A.; stih 101. u rkp. B. ima iste riječi u zaporci kao A.; 103. iztiče B. natiče, a u *v.* D. kao A.; stih 126. u rkp. B. u zaporci kao u A.; 196. oliepi B. obliepi, a u *v.* D. i P. osliepi (c. d.: oslipi).; 225. vjerno B. verno; 226. da se u znan'ju carstvo uzmnoži B. da se uzmnožno carstvo uzmnoži, a u *v.* D. i P. kao A.; 229. Kroz B. Proz. Stihovi A. 265.—268. u rkp. B. su poredani ovako: 267. 268. 265. 266., a u *v.* D. kao A.; 265. nać' će B. naće (rukopisi); 267. tvoji . . . . tvoji B. tvoi . . . . tvoi; 268. koji budu B. tkoi uzbudu (a u *v.* D. tkoi budu). Stihove 273.—276. imaju oba rukopisa D. i P. kao A., samo u 273. mjesto: slavnoga, stoji: staroga, a u A. 275. je B. e, ali ipak pisac tu strofu nije metnuo u tekst rkp. B., nego u bilješke, držeć valjda, da nije od tvorca ili slijedeć možda koji od drugih rukopisa.; 317. nejači B. najači, a u *v.* D. i P. kao A.; 333. Grčkieh B. Grškijeh; 339. Palkošića B. Crnoevića (c.), a u *v.* P. kao A.; 376. vas trag gubit' svoj ne srni B. tvoj, a u *v.* P. tvoga traga ne pocrni; 382. triebi B. trieba (b.), a u *v.* P. kao A.; 393. Najprie mudar B. Mudar najprie; stih 406. u rkp. B. u zaporci kao i u A.; 469. Ako sam ja sad uzmožan B. Ja ako sam . . . . .

Pj. III. 2. primal'jetna B. primalitja, a u *v.* P. kao A.; stihove 9.—12. imaju oba rukopisa D. i P. kao A., samo mjesto 12. zlatnom, stoji: s' zlatnom, ali ni tu strofu nije pisac metnuo u tekst rkp. B., nego tek u bilješke; 88. mirna B. biela, a u *v.* D. kao A.; 136. sviće B. sied će, a u *v.* P. kao A.; 154. spjevat' B. pjevat', a u *v.* D. kao A.; 155. vele B. veće, a u *v.* D. kao A.; 181. Ti B. I, a u *v.* D. kao A.; stih A. 198. u zaporci, a u B. nije; 219. gvozdje miri, gvozdje podi B. gvozdi miri . . . . , a u *v.* P. gvozdjem miri, gvozdjem podi; 266. slidi B. sliedi, a u *v.* P. kao A.; 285. ne postava B. ne postaja (c.), a u *v.* P. kao A.; 287. Dunava B. Dunaja (c.), a u *v.* P. kao A.; 307. i uprieči B. nu priprieči (b. c.), a u *v.* P. i nu prie; stihovi A. 331. i 332. u zaporci, a u rkp. B. nijesu; 331. ko . . . . vojskom B. ke . . . . s' vojskom; 333. gdje na svaku diže stranu B. gdi . . . ., a u *v.* P. da na svaku gdi gre stranu; drugi dio stiha A. 353. i 354. u zaporci, a u rkp. B. nema zaporke.

Pj. IV. 17. koliko okom mož' zamjerit B. koliko mož zamjeriti (c.: zamiriti)., a u *v.* P. kao A.; 19. izmjerit' B. izrieti (c: izriti), a u *v.* P. kao A.; 23. sudi, ke se strše sile B. svudi kaže strašne sile, a u *v.* D. kao A. Stihovi A. 53.—56. u rkp. B. ispušteni, ali su u *v.* navedeni pod D.; 126. z gar B. zad, a u *v.* D. zgar; 146. paljahu B. Poljaka, a u *v.* P. Poljaku; 196. snimi B. slimi (c.), a u *v.* P. kao A.; 203. varku B. način, a u *v.* D. kao A.; 229. huda, kobna B. kuda (b.) . ., a u *v.* D. kuda kobnijeh; 252. za glavu B. svaki, a u *v.* D. kao A.; 267. pute B. put (c. z.), a u *v.* P. kao A.; 268. bat sablja i luk B. luk, bat, sablja, a u *v.* P. kao A.; 297. sminje B. smienje; 299. Slavojke B. slavoske, a u *v.* P. Slavojske; stih 306. A. nije u zaporci, a u rkp. B. jest; 354. očiju B. očim', a u *v.* P. očima; stihovi A. 425.—428. u rkp. slijede: 425, 427. 428. i 426., a u *v.* D. kao A.; 429. i sad B. sada, a u *v.* D. kao A.; 438. s' kraljevstvima B. s kraljevstima (a. a_1.); 440. obhiti B. obhoditi, a u *v.* D. kao A.; 453. Nut' Jemira mjesto koje B. Nut' Emira mjesto tkoje, a u *v.* P.: Nu s' tijem jošte mjesto tkoje; 457. obnoće B. noćuju, a u *v.* D. kao A.; 478. što oko vidi svom kriposti B. što se vidi svom krjeposti, a u *v.* D. kao A. samo: krjeposti.

Pj. V. 1. ki B. tkoi; [1]) 5. iznosit B. uznosit, a u *v.* D. kao A.; 28, od skorenieh susieh B. od oskornijeh suhieh, a u *v.* D.

[1]) Mjesto: koji — u rkp. B. obično se nalazi: tkoi. n. pr. VI. pj. 197. Koji miri, straža koja. B. Tkoi . . . . . tkoja.

kao A. samo: skorenijeh; 36. koga B. konja, a u *v.* D. kao A. Stih 89. i 90. A. u zaporci, a u rkp. B. nema zaporke; 147. vjeran B. veran, a u *v.* D. vjeren; 197. Tad skočiše B. Ah skočiše (a_2. c.), a u *v.* P.: A skočiše; 201. Opire se svim bez straha B. Sviem oprie se, tad' bez straha, a u *v.* D. kao A. samo: svijem, mjesto: svim; 202. čim B. čijem, a u *v.* P. kao A.; 232. skačuć se ori B. ori se skačuć, a u *v.* P. kao A.; 277. koji B. tkoi; 316. mrem . . . . s' tvoga B. mre . . . s' svoga, a u *v.* P. kao A.; 423. s' nagle B. strašne, a u *v.* D. kao A.; 424. djevički B. djevoiški, a u *v.* P. djeviški; 445. S' tiem . . . ju B. To . . . je, a u *v.* P. S' tijem . . . . ju; 449. pače B. pak (a_2. c.); 462. poklisaru B. poklisarom, a u *v.* D. kao A.; 515. gdi je, ako je B. gdje je . . . . . , a u *v.* P. gdi je, je li (a_3. d. z.: i je li); 521. Tve je ime proletjelo B. Tvoje ime plemenito, a u *v.* D. kao A. samo: poletjelo; 523. svako djelo B. svietlo dilo, a u *v.* D. kao A.; 533. koj B. kom, a u *v.* D. kao A.; 534. svegj. B. sve, a u *v.* D. kao A.

Pj. VI. 57. Ah, da mi je željnoj moći, B. Ah da mi je dano moći, a u *v.* D. kao A. samo: mi e; 118. lipotu B. ljepotu (a_3.), a u *v.* P. tvoju ljepos; 185. Na B. Nu (a_2. b. c.); 191. i 192. Ona ista tebi budi, ka si druzim vazda bila B. samo: druziem, mjesto: druzim, a u *v.* P. ona ista drug ti budi (a. a_3. d. m.), ka je . . . . (a_3.), 212. jedna odolit' ti moguća B. sama odoljet' . ., a u *v.* P. kao A., samo: odoljet'. Stihove A. 253.—256. ima rkp. B. prema varijanti: a_2. a_3. b. c.; rkp. B. ima tačno istu strofu: Ter u brzu kroz razlika i. t. d. kao rkp. a_2, koja je u A. iza stiha 256. samo u bilješci navedena; 265. došavši B. došadši (a. b. c.), a u *v.* P. kao A.; 267. oslobodi B. slobodi (a.); 277. mislim B. misli (a. b. z.); 313. španjskoj B. španskoj (a. a_3.); 322. uhićenu B. uhitjenu (a_3, b. c); 332. tve viteze mrtve ostavi, B. tuj viteze tuj ostavi, a u *v.* P. kao A.; 396. bi, za što ga sada nije B. ima isto kao A., a u *v.* P. a sad' težak ralom rije.

Pj. VII. 251. Atene B. Atena (a_2. c. m. z.); 277. tvoji B. tvoi; 280. s' maliem vojskam biše jaci B. s' malom vojskom bješe jaci; 285. obazri B. obrati (a. a_1.), a u *v.* D. kao A.; 288. tvoji porazi B. sad porazi, a u *v.* D. kao A.; 306. i nariči š' njega jade, B. i nariči sužna sade, a u *v.* P. kao A. samo: s' . . . . jada; 315. zapad i istok B. zapad istok (a. a_2. a_3. b. c. d.); 317. Tu B Tuj; 350. bliže B. bližje; 353. gdi B. gdje; 365. Ovdi pobijeni B. Odi pobieni; 366. Rimjani . . . . slavni

B. Rimnjani . . . . slavni, a u *v.* D. Rimnjani . . . . davni; 399. gospockoga B. gosposkoga (a. a_1. a_2. d.); 403. bosanskoj B. bogdanskoj (a_2. c.); 406. put država tieh ne idu, B. da na dalji put ne idu (a_2. a_3. b. c. d.); 407. bližnje Arbanije B. bližne Arbanie (a. b. c.: bližne Arbanije); 408. mjesto svako B. svako mjesto; 414. uprečiva B. uprječiva (a_2. a. b. c.); 435. on liposti spovidati B. od' lieposti spoviedati.

Pj. VIII. 32. s' ljepote si i s' plemena B. s' lieposti (a_1.) si i plemena; 53. svitu B. svietu; 80. ćaćka B. čajka; 104. trava B. trave, a u *v.* P. kao A.; 119. svih B. svijeh, a u *v.* P. još mjesto A.: polomila — poplienila (a_2. b. d. m. z.); 138. s' prijateljskih zlih privara B. s' neprijateljskih zlijeh . . . . , a u *v.* D. s' prijateljskijeh zlijeh . . . ; 147. oči dvie B. dvije, a u *v.* P. svoje; 178. dvori B. dvorit', a u *v.* P. kao A.; 189. u njoj B. u nje; 217. biše B. bješe; 221. ustrili B. ustrieli; 242. razbludno B. razbludna (b. c. d. z.); 245. ustieh B. ustih, a u *v.* P. kao A.; 271. de pojući slatke pjesni B. da pojući skladne . . ., a u *v.* D. da . . . slatke . .; 275. od prolitja doba blaga B. od proljetja . . . . , a u *v.* P. od proljeća dobra rana; 299. a u sve glase B. a dva glase, a u *v.* D. i P. imaju kao A.; 305. njekada B. njekade; 307. mlada B. mlade. Stihove A. 349.—352. ima rkp. B. prema varijanti m. z., samo: Smederovu, — mjesto: Smederevu; 440. od starieh mojieh nevolje B. od starijeh moih, a u *v.* P. starijeh moih sve . . . . , 471. Gjurgja B. Ljubdraga, a u *v.* D. i P. kao A.; 553. ili B. ali; 646. u licu B. u lijeku, a u *v.* P. kao A.; 661. razvezan B. razvršen, a u *v.* P. kao A ; 667. grde B. crne, a u *v.* D. i P. kao A.; 677. Gdje B. Gdi; 687. a jutros sam B. a jutroska; 729. oj djevojko! B. o divojko; 737. Ovi netom prida nj dogje. B. Ovi potom prida nj doje.

Pj IX. 3. liepom slavi B. liepom stavi, a u *v.* P. liepu slavi (a_3. d. m.); 33. Čim B. Čijem; 54. sred Varšova B. kraj Varšova, a u *v.* D. i P. kao A. Stihovi A. 105.—108. u rkp. B. slijede iza stiha 84. prema A., kao i u rkp.: a_3. b. c.; stih 250. A. — u B. je 252., a 252. A. — u B. je 250., a u *v.* D. i P. kao A.; 251. lieska B. klieška; 290. gdi nas zove draga sjenca, B. gdje nas zove slatka sjenca, a u *v.* D. i P. kao A.; 293. sviet'o B. svito; 301. priekora B. prikora; 309. Ah, ne trpi, B. I da trpiš, a u *v.* D. kao A.; 319. osjedimo B. odjezdimo, a u *v.* P. i D. odsjedimo; 373. Njeka je rudi pram vrh čela B. . . pram od . ., a u *v.* P.

kao A. — samo: e, mjesto: je; 386. tiho prši s'hlatka blaga, B. . . . . slatka blaga [1]) (svi rkp., osim: d. m. z.), a u *v.* P. s' glatka blaga; 387. iz zlata joj biser rosi B. . . . . nosi, a u *v.* D. i zlatni joj . . . . ; 388. po cvjeticu lica draga B. . . . blaga, a u *v.* D. i P. po cvjećiću . . . . draga; 396. sred morskieh B. od morskijeh, a u *v.* D. i P. sred morskijeh; 428. vrh svietloga vedra čela B. vrhu svoga svietla čela, a u *v.* D. i P. kao A.; 459. ju B. e, a u *v.* P. kao A.; 474. u izišastju B. u isto doba, a u *v.* P. kao A.

Pj. X. 7. na obilne su gozbe sjeli B. na obilnu su gozbu . . . , a u *v.* D. kao A.; 29. Donie drugi B. Dođe drugi, a u *v.* P. kao A.; 31. da je Vladislav slavni oteo, B. kad se uzazna, da e oteo, a u *v.* P. da e . . . . (dalje kao A.); 45. Gospodičić B. Gospodić. Stihovi A. 48.—96. u tekstu B. manjkanju (kao i u rkp. a_4), ali ih uređivać teksta stavlja u bilješke, gdje su pod D. potpuno navedeni; 149. ravne B. bojne; 153. Ah, B. Al'; 173. proć' B. poć'; 174. vlas B. glas (a. a_3. m. z.), a u *v.* P. kao A.; 179. s' vitiem B. s' svoiem, a u *v.* P. kao A.; 182. namjesnik si krune B. namjesniski s' k . . . . , a u *v.* P. namjesniku krune; 185. Zenovskoga B. Venjanskoga (a_2. c.), a u *v.* P. kao A.; 245. hlapa B. Vlaha (a. a_2. a_3. b. c. d.); 289. ulak vrati B. vulak ne vrati; 346. Varšov grad je vrh i glava B. Varšovo je grad i glava, a u *v.* P. kao A.; 406. kavad B. kavdan, a u *v.* D. kao A.; 417. Njih B. Kih; 429. Na mramornieh stupieh, koji B. Na mramornih stupih tkoi; 477. sin B. lip, a u *v.* P. kao A.; 568. Litvu k' poljskoj kraljevini B. . . k' poljskom . ., a u *v.* P. Lešku (a. a_3.) poljskoj; 569. Za ovom B. Slavna (a. a_2. a_3. b. c.); 578. ote B. dobi, a u *v.* D. kao A.; 581. Zaglavila B. zagrlila; 621. u toliko B. u koliko, a u *v.* P. kao A.; 622. redom svjete B. mudre . ., a u *v.* P. dočim (a_1. m. z.).

Pj. XI. Stihovi A. 13.—16. nalaze se u B. kao i u svim rkp. osim a_1. i izdanja m. z. iza stiha 8.; 97. tko B. tako; 98. lanjskoga B. lanskoga (a); 169. Blaž B. Blažen, a u *v.* P. kao A.; 197. ono B. ovo, a u *v.* P. kao A.; 198. vodi tri čete B. tri čete vodi, a u *v.* P. kao A.; 217. deli Stjepana B. Pac Stjepana (a_2. c. m. z.), a u *v.* P. del Stjepana (a_1. b.); 245. vojevoda ono B. vojvoda (a_1. a_3. b. c. m. z) oni; 246. Zamoski je ban B. Zamosk je pan; 261. plasim B. vrlim, a u *v.* D. i P. kao A.; 262.

[1]) Poslije povrh b. i l. napisano: d. i r. t. j. draga.

Volinski B. Volinci, a u *v.* P. kao A.; 301. Tim četami, koje slide B. Tijem četami tkoje sliede; 306. mazovska B. moskovska (a_1.), a u *v.* P. masovska (a_3.); 365. Hotijević B. (prvobitno) Hodkievič (poslije kao drugom rukom naznačeno i sa strane napisano) Hoktović, a u *v.* P. Hotievič; stih 381. A. nema zaporke, a B. dvije zadnje riječi ima u zaporci; isto su tako u B. i dvije prve riječi 398. stiha u zaporci, a u A. nijesu; 421. Altanskoga B. Aletmskoga, a u *v.* P. Altamskoga (m.); 533. Ki ovo čuvši B. Tim poklisar (a_1. a_2. c.); 573. od starih naših B. u stara doba (a_1. a_2.); 577. svjedočile B. svjedok bile (m. z.); 613. s vojskom l'jeta B. dobit ljeta, a u *v.* D. kao A.; 645. vrime B. vrieme; 713. da je ta srića B. da e ta sreća; 742. kad s' oružjem na boj skače B. kad na oružje i boj skače, a u *v.* D. kao A.; 769. švecka B. sveška; 777. Na B. U.; 797. i B. a (a_1. b. c.).

Pj. XII. 5. ne poteži B. ne poteže, a u *v.* P. kao A.; 37. sami B. samoj (c. m.), a u *v.* D. i P. kao A.; 93. i one i ove B. i ove i one; 133. Ali po tom pogled B. Ali pogled po tom; 197. pogledih B. pogledijeh; 217. Vaši li ono biše dari B. bješe, a u *v.* P. ovo jesu; 233. bili B. bieli; 241. Zanesena B. Zanešena; 242. razvedri se B. raduje se, a u *v.* D. i P. kao A.; 269. ćaćku B. čajku; 277. zlu B. svu, a u *v.* D. kao A; 278. svoj B. svom (b.), a u *v.* P. cieć (a_3. m. z.); 293. Nu da B. A da; 305. Pade u robstvo, u nevolju, B. i nevolju, a u *v.* D. Pade od ropstva u . . . .; 313. Moj je B. Nu je, a u *v.* P. kao A.; 314. ponornieh B. pomornieh, a u *v.* P. i pomornijeh; 409. Komu . . . koga B. Tkomu . . . . tkoga; 412. kad nevjeru ovu čujem B. nevjeru ovu, ako čujem (a_2.), a u *v.* P. kao A.; 463. o Korevski, zlici opakoj B. o Korevnski . . . ., a u *v.* P. i Korevnskoj slici opakoj; stihovi A. 455.—468. stoje u rkp. B. iza stiha 472. kao u rkp. b. c., a u bilješci je, kao što je već spomenuto, naznačeno, da ti stihovi „u drusyeh Rukopysih" idu iza strofe 123., dakle prema A. iza stiha 492., što se potpuno slaže sa rkp.: a. a_1. a_2. a_3.; 533. gnjiva B. gnjeva; 537. uniguje B. unjeguje (a_1. a_3. b. c.); 549. za iti B. stati (a_2. c.); 565. kroz B. proz.

Pj. XIII. 1. Gdje B. gdi; 33. oprit B. opriet; 39. buši B. vrže, a u *v.* D. kao A. — P.: baci; 54. zveče B. veče; 73. sviem vjerniem sjenam B. svijem vječniem sjenam (kao b. c. m. z. — samo ovi rkp. imaju: sviem), a u *v.* P. svijem vječnijem tminam (a_3: sviem vječniem tminam); 75. gnjevnom srdžbom

vas zaprišten B. gnjivnom sržbom vas raspišten a u *v.* P. kao A. (samo: sržbom); 76. planta B. platna, a u *v.* P. gori; 79. visok B. tada, a u *v.* D. i P. kao A.; 81. Pod nogah mu se u krug svija B. noga . . . . . svia; 87. u čagjavoj smegjoj rgji B. u čadljavoj crnoj . .; 157. doniet' B. donit; 171. i s' mista se još porinut' B. i s' mjesta . . . . , a u *v.* P. i s' mjesta se još podignut; 172. ogluhnuta B. oholnuta (a), a u *v.* P. kao A.; 193. rodbine B. rožbine (a_2. a_3. c.); 197. Tursku vojsku, ka ognjem sieva B. Carsku . . . . siva; 217. Da zamukne pak'o u svjetieh, B. Da zamuknut u svetijeh.

Pj. XVI. 1. ko puk B. puk ko; 13. kripos B. kriepos; 45. smjernu B. smernu; stihovi A. 85.—88. u rkp. B. su za stihom 92., kao i u rkp.: a. a_1. a_2. a_3. b. c.; 92. drugiem B. druzijem; 100. ružne udorce teških štapa, B. množ udarac teških . . . ., a u *v.* D. i P. ružne udarce teškijeh . . . .; 102. ne mareći B. ne mrzeći, a u *v.* P. kao A.; 113. glasi B. veli, a u *v.* D. kao A.; 129. ki B. koje; 130, doš'o B. došlo; 131. kani B. rani, a u *v.* P. kao A.; 137. Oni B. Ovi; 141, Jedan se opet B. Tad' jedan se; 145. uputi B. puti; 171. caru B. vašu, a u *v.* D. kao A.; 172. štetnom B. štetam, a u *v.* D. štenom; 206. smie B. smije; 207. bojaće B. bojat' se; 208. se B. će — t. j. rkp. B. ima 207. i 208. stih kao: a_1. a_2. a_3. b. m. z.; 232. bljusti B. bljustit'; 250. uzeo B. ustao (a_2. a_3. b. c. m. z.); 297. dmienje B. dmenje (m. z.); 316. prie B. prije; 333. tim B. tijem; 335. gdi B. gdje; 357. zakonjaka B. zakonika (a.); 364. bio B. smio (a_2. a_3.); 386. tvih B. tvieh.

Pj. XVII. Stihovi A. 37.—40. u rkp. B. poredani su ovako: 38., 37., 40., 39.; 37. nie B. nije; 40 doslje B. dosle; 118. janjičara B. jagnjičara; 119. ga odriet' B. odriet' ga (a_2. b. c. m. z.); 126. ako im zbudeš B. ako im se zbudu (a_2. c.); 128. treptjeće od svieh B. treptiće od tvoieh; 151. obranjen sabljom stoji B. obgranjen . . . stoi; 156. vernieh svih B. vernijeh svoieh; 157. Ćesel-pašu B. Ćesel bašu; 169. Mnoštvo B. mnoštva; 170. skup vas B. vas skup; 189. Bije se zmija, ka ti u skutu B. Rieč je (a_2. c.) zmia kad ti . . .; 190. svije se u krug, da te peči B. svie se . . . . ter te; 216. uzdanieh svojih B. uzdanijeh tvoieh; 239. nie B. nije; 245. viku B. vijeku; 249. Smioni B. Smiono; 250. ljuckom B. ljudskom (c. m z.); 253. vlas tva prija B. tva vlas pria; 256. kude B. kudu (a. a_3.); 272. nać' će B. naće (a. a_1. a_3.); 281. učini B. čini; 289. toprv B.

stoprv (a_2. a_3. c. m. z.); 301. A i da smiju [1]) B. Ali da znaju; 202. tvoji B. tvoi; 313. slidit' B. sliedit; 325. Ili . . . . ili B. Ali . . . . ali; 339. svemu B. tvomu (a_2. a_3. c. z.); u stihu 349. ima rkp. B. iste riječi u zaporci kao A.; 368. grane B. hrane; 369. kiem B. kijem; 370. stojiš B. stoiš; stihovi 369. i 370. u A. nemaju nikakove zaporke, a u rkp. B. su u zaporci riječi: s' kijem . . . . svietu; 381. Pristojnije B. Pristojnie; 385. gdje B. gdi; 421. Nagj'te B. Nai se; 423. dai B. da i (b.); 435. brieme B. vrieme; 445. U pogovor B. A . . . .; 448. moć' ćeš B. moćeš (rukopisi).; 465. vojsci B. vojski (a_2. c.); 489. Jaku B. Taku; 513. tieh B. tih; 516. ko je B. ko e; 525. hrvackoj B. hrvacskoj; 541. uzraste, odtle B. uzrastje, (a_2. a_3. m. z.) odkle; 545. a u boju B. i u . . . . (a. a_1. a_3. b.); 553. čim B. čijem; 554. straja B. staja (a. a_1. a_2. a_3. c. m.); 560. smakne B. dignu (a_2. c. m. z.: digne); 603. ju B. je (m. z.); 616. čas se povratila B. čas e potvrdila; 618. doć' će B. doće (rukopisi); 634. nać' će B. naće (rukopisi) [2]); 646. breče B. diete (a. a_3. m. z.); 648. zuči B. buči (b. c. m. z.); 669. tvoj B. tvom; 685. kuća B. kuću; 718. razdiže B. ražiže (a_3. b. m.); 749. razmisliv B. razmišlja (m. z.); 761. ju B. e; 766. obrće B. obraća (c. m. z.)

Pj. XVIII. 45. Dokli B. Pokli; 80. kieh ste vašom djecom B. kijeh ste djecom vašom; 83. vaše im plešuć B. vaše (a_2. b. m. z.) plešuć; 90. lansku B. lanjsku (a_2. z.); stih 98. u rkp. B. u zaporci kao i u A.; 121. ona B. ova; 122. je B. e; 123. ju B. je (a_2. a_3. m. z.); isieče B. posieče (a_2. c.); 141. Uzrok je B. Uzrok (a. a_3. b. c.); 161. toga B. tega; 163. na nj B. nam (a_1. a_2, a_3. b. c. z.); 172. naš car. B. car naš (m. z.); 190. ljuckom B. ljudskom; 197. oholo B. okoli; 214. tvrdoj B. tvrdom; 227. danas ću ti B. danaska ću t' (a_3. b.); 237. strila B. striela; 239. pade B. pada (a. a_2, c. m. z.); 260. čim B. ki s' (a_2. c.: ki); 275. Osinja B. Ocinja (b. c.); Memiju B. Memiu; 288. prikaziva B. prikaživa (a_1.); 349. Resulju B. Resulji; 354. istište B. istješte; 358. zlom B. zloj (a_1. a_2. a_3. b. c. z.); 362. listje B. listja (a_2. a_3. b. c. m. z.); 365. svudje B. sjede; 377. Turčin B. Derviš (a_2. a_3. b. c. m. z.); 386. komu B. tkomu; 392. ljuckom B. ljudskom (c. m. z.); 407. i B. a; 412. mnozim . . . . kim B. mnoziem . . . . kijem; 429. ju B. je (a_2. a_3. m. z.); 437.

[1]) a_2. a_3. c.: znaju.
[2]) samo b.: dogje, nagje.

Ibrahima B. Imbraina; 454. Ibrahimu 457. Ibrahima 466. Ibrahima B. Imbraimu i Imbraima; 498. silni je B. silni; 503. nada B. zgrada (a_2. b. c. m. z.); 513. Hrli B. Hitri; 514. čija B. čia; 522. ter B. pak (a_1. a_2. b. c. z.); 525. jače B. jači; 532. natječe B. zatječe (a. a_2. a_3. b. c.); 547. svaki B. tere (a_2. c.); dvije zadnje riječi stiha 549. u A. nijesu u zaporci, a u rkp. B. jesu; 585. oholi B. oholo; 597. to B. toj; 599. vidjet' B. više (a_1. a_2. b. c.); 601. odletje B. odtole; 605. carskim B. carskijem.

Pj. XIX. 1. Gdje B. Gdi; 9. Turnima B. Tornima (a_2. c.); 25. ovak B. ovako; 37. uzraslieh B. uzraslijeh; 41. izdjelani B. udjeljani; 44. odjevenieh stoji okolo B. odjevenijeh stoji oholo; 45. striehom B. srehom; 72. svietle B. zlatne (a_2. a_3. c.); 89. ljucke B. ljudske (c. m. z.); 96. pod sklopiše vječniem plami B. priložiše svoiem plami (a. a_2. a_3. b. c. kao rkp. B. samo: svojiem); 99. sega B. svoga; 101. ka er ufat' nie triebi B. ka ufati er nije tebi; 110. obrana B. straža (a. a_2. a_3. b. c.); 128. tli B. tle (a_1. a_2. a_3. c. m. z.); 129. Čiem· . . . cieć B. Čim . . . cić; 148. Indije B. Indie; 154. puci B. pali (a. a_1. a_2. b. c.); 156. mlace B. mladce (a_2. b. c. m. z.); 164. ljuvenoga B. iz lievoga (a_2. c.); 169. slacim B. slatkim (a_2. b. c.); 172. ju B. je (a_3. m. z.); 181. s' mrtva B. smrtna (rkpsi.); 198. mruć B. mreć (a. a_2. a_3. b. c. m.); 229. za B. od; 237. ju B. je (a_1. a_2. a_3. m. z.); 248. isteć' će B. isteće (rkpsi); 249. zora ključmi B. ključim zora; 277. Tak B. Jak; 279. mukaju strašnoj B, mukau strašno; 293. gvozdolita B. gvozdovita (a_2. a_3. c. m. z.); 305. ciele B. cieli (a_2. b. c.); 314. poče u sebi bučit' time, B. paša u sebi buči time (a_2. b. c.); 325. Nu B. al; 333. Stoji . . . vapije B. Stoi . . . vapie; 336. gdi je B. gdi e; junačtvo B. junaštvo (a. a_1. a_3. b.); 339. ju B, je (a_2. c. m. z.); 369. i 385. tim B. tijem; 413. Na prietenje B. I na prietnje; 416. ne ustraša B. ne straša (m. z.); 431. ko B. tko; stihovi A. 449.—452. u rkp. B. manjkaju; 456. lupa B. čupa (a_2. b.); 471. na nj san B. mrak na nj (a_2. c.); 511. dvojice B. nad svijem (a_2. c.: nad sviem); 522. sve B. svoje (a_1. a_2. b. c.); 550 potopnu B. potopjenu (a_2. b. c.); 553. ruke B. ruku; 557. Stiže B. Stište; 559. strmo B. strmu (a_2. b.); 576. sopiši B. sofiši (a. a_1. a_2. c.); 577. već B. veće. 605. Ne ima obzira B. Nejma osira; 606. ju B. je (a_2. a_3. m. z.); 621. ne može B. ne more; 625. kriposti B. krieposti; 631. neprijatelje B. nepriatelje; stihovi A. 637.—640. u rkp. B. manjkaju; 654. cieć B. sred (m. z.); 657. Vigju B.

viđ' [1]) (svi rukopisi osim: m z.); onoga B. ovoga; 669. liposti B. lieposti; 695. osvetio si se B. osvet joj se; 696. ti . . . . ubijena B. t' . . . . ubiena; 697. mješte dara B. vrh svijeh dara (a_2. b. c. kao rkp. B. samo: svieh); 729. vezirska B. vezierska; 738. ljucke B. ljudske (b. c. m. z.); 740. me B. mi (a_2.); 743. tugovstva B. tugostva; 746. pasjiem . . . . ptičiem B. pasijem . . . ptičijem; 761. tu B. tuj; 766. hrlo jednoga od vezira B. velikoga tad veziera (a. a_2. a_3. b. c. m. kao rkp. B. samo: vezira); 774. prie neg' ranu smrtnu dadu B. prie neg' dadu smrtnu ranu (a. a_2. a_3. b. c. m.); 776. stadu B. stanu (a. a_2. a_3. b. c. m.); 789. ovih B. ovijeh; 825. djelu B. dilu; 828. spozna B. pozna (a_2. a_3. c. z.); 829. zaviri B. zavjeri; 832. carom B. cara; 833. mu je B. mu; 841. jel'jen B. ljeljen; 855. i krvava B. krvava; 859. vas kostreči, vas se ježi B. kostreči se vas i ježi (a_2. a_3. c. m. z.); 877. gnjevna, prieka B. gnjivna, prika; 897. u ovom grobu B. u ovoj jami; 901. Okošena B. okružena (a_3.); 920. usti B. usta (a_1. a_2. c. m. z.); 924. u oholoj visjet' dici B. gdi u oholoj vise dici (a_1. a_2. z.); 953. i kad B. kad (m. z.); 964. pri B. prie; 989. vjerni B. verni; 996. dara B. da vam; 1025. vezieru B. vezier; 1026. sviem iniem, kieh B. svijem inijem, kijeh; 1047. do iz povitka B. da iz povojka; 1074. vapi B. vapie (a_2. b. c. m. z.: vapije); stihovi 1076., 1077., i 1085. A. imaju iste riječi u zaporci kao i rkp. B.; stihovi 1082. i 1090, A. u zaporci su i u rkp. B.; 1099. haljine B. haljina (a. a_2. a_3. b. c.); 1100. s' kom B. s' kijem (a. a_2. a_3. b. c.: s' kiem).

Pj. XX. 64. silnoj B. silnom (a); 69. Gdi je B, Gdje; 75. sve li ti su B. sve ti li su; 81. rieč koga B. rič tkoga; 84. sviem B. svijem; 97. brime B. vrieme; 121. ćaćko B. čajko; 125. svoje B. sve; 171. svieh B. svoih (a_3. svojih). Stihovi A. 185.—188. stoje u rkp. B. iza stiha 180. prema A.; stih. 197.—200. stoje u rkp. B. iza stiha 188.; stih. 181.—184. stoje u rkp. B. iza stiha 200; stih. 189.—192. stoje u rkp. B. iza stiha 184; stih. 193.—196. stoje u rkp. B. iza stiha 192. [2]); 182. Galipolje B. Drenopolje (rkpsi); 187. Drenopolje B. Galipolje (rkpsi); 189. isti B. drugi (rkpsi); 199. čim B. tim; uprieči B. oprieči (a_2. b. c.); 209. drugi B. treći (rkpsi); 233. uze B. i uze; 240. Avarin, Egriju B. Javarin, Agriu (a_2. c. m. z. kao B. samo: Agriju); 261. uzima B. uzimlja (m. z.: uzimlje); 262. kom . . .

[1]) vigh'.

[2]) Ovaki se razmještaj stihova nalazi, što mi je dosad poznato, također u rukopisu Ferovićevu i u rkp. O.

moji B. tkom . . . . moi; 304. i B. a; srca B. cara (a. a_1. a_2. b.); 305. Oni B. Ovi; 319. dokli B. dokle; 320. svieh . . . . isiku B. svijeh . . . . isjeku; 320. vapijući B. vapiući; stih 333. A. ima iste riječi u zaporci kao i rkp. B.; 355. obzira B. ozira; ju B. je (a_2. a_3. c. m. z.); 373. ljucka B. ljudska (c. m. z); 379. ljucke B. ljudske (c. m. z.: ljudska); 381. i da B. jak; stih 393. A. nema zaporke, a rkp. B.: (veleć); 410. ljucki B. ljudski (c. m. z); 421. da itko žive na svem sviti B. da tko žive na ovem' svieti; 441. Ti B I.; 445. toj B to; 485. da sve B sve da; 489. a to neka tvoji narodi B. a toj neka tvi . . .; 495. tvojieh ispred B tvoieh is'prid.

III.

Konačno mi je progovoriti i o tom, što pisac misli o manjku 14. i 15. pjevanja [1]) u Gundulićevu Osmanu, jer o tom, kao što je svatko već iz navoda: „Cetarnesto i Petnesto Pjevagnje ne nahodu se, kako se ghovori u Pridghovoru“ mogao zaključiti, govori u predgovoru svoga rukopisa, i to kratko u tekstu, a opširno u bilješci. Ponajprije ističe dvojaki sud „vrhu pomanjkanja“ t. j.: jedni da drže, da ih pjesnik zaista složi, a drugi da stanovito sumnjaju, da ih nigda ne svrši. Prvi da navode, da su spomenuta dva pjevanja bila „za svrhe od vladanja“ dignuta, jer da se u njima imalo nalaziti mnogo stvari protivnijeh Turcima i turskoj časti, a drugi da misle, da ih pjesnik ne složi, jer da su vrlo trudnijeh stvari imali sadržavati. Pisac odmah pristaje uz ove druge t. j. drži, da pjesnik spomenuta dva pjevanja nigda ne složi. Kao razloge njihove, a i svoje navodi: a.), da je nepojmljivo: kako se moglo sve prepise skupiti, pa iz njih izvaditi rečena dva pjevanja, a da ni u jednom ne ostane niti najmanjega biljega od njih b.), ako su se imala zabraniti, jer u njima bjehu spjevane stvari protivne Turcima i turskom zakonu, istoga uzroka radi da se imalo zabraniti i ne nahoditi se dvadeseto pjevanje — „u komu je složeno sve što se može riet u potlačenje i Turske vjere, i Mahumetova zakona“ c.), kad bi bila dignuta (sp. dva pjevanja), da bi se bez sumnje imala nalaziti u općenoj potajnici medu davnijem knjigama, gdje da

[1]) O tom govori A. Pavić u „Izvestju“ gimn. u Požegi šk. g. 1870./1. s. 3.—10.; dalje u R. 32. s. 111. i 112.; Stari pisci hrv. IX. s. XV.—XVIII.; R. 55. s. 2.—6.; A. Jensen: o. c. p. 227.—234.

se nahode i sva ina davna pisma, od vladanja zabranjena. „Ali za sve bi — navodi dalje — postavljena mnoga pomnja i minutoga vremena od razlicieh Potajnika, nastojnika Slovinskoga Pjenja, pribirajući, i uređivajući gori rečene knjige, i skoro za našega doba od onega koi ima svukoliku oblas vrhu općene Potajnice: ništa ne manje osta zaludno, i bez ikakve koristi svako nastojanje, i iskanje ovoga, i onieh".

Lijepo opaža k tome, da stariji pisci imaju istinitije znati o davnijem stvarima (jer su naime njima vremenom bliži), nego li mlađi, ali da nijedan od njih („pišući o Osmanu i o Gondoli") ne spominje: ni da su (sp. dva pjevanja) bila složena ni dignuta. Prema tomu zaključuje, da je očito — „da niesu bila skladana". Ističe, da bi mu se doduše moglo prigovoriti, da o. Serafin Cerva svjedoči, da su bila dignuta, ali se odmah brani, da to Cerva navodi uz veliku sumnju, naime: da se govori da su bila dignuta. On tome navodu Cervinu, kao što je i pravo, ništa ne vjeruje, jer Cerva ne navodi od koga se govori, čim to svjedoči, niti kad li su pomanjkala. [1]) Drži, da sp. dva pjevanja, mnogo trudnija od inijeh, pjesnik ostavi da svrši najposljednje, da ne bi od njih bio posred puta odviše zadržan, ali da mu lakoma smrt prikrati život, te učini s tijem, da će se sved žudjeti rečena dva pjevanja.

Prema navedenom, držim, da je kriterij piščev svakomu posve jasan. Ta kod nas je u novije doba istom trebalo dokazivati, da pjesnik sp. dva pjevanja nikad ne ispjeva, pa ipak se našao i koji akademik, kao n. pr. L. Zore, koji držaše (R. 39. str. 187. i 188.), da je Gundulić sp. dva pjevanja zbilja spjevao, ali da mu ih ili prijatelji, kojima je pjevanje po pjevanje na čitanje davao, ne vratili, ili ih je sam Gundulić prije smrti uništio! Nadati se, da se uopće, tko se razumije u ovo pitanje, ne će više naći nitko, tko bi držao, a još manje i tvrdio, e je Gundulić zaista spjevao sp. dva pjevanja

Ja bih uz mišljenje piščevo pristao i ondje, gdje govori da „Cjeća pomanjkanja rečena dva pjevanja ne bi dosad (t. j. do njegovo doba) nigda njegova (Gundulićeva) Osmanida pritje-

[1]) Riječi su Cervine: „Prae caeteris pro eius operibus summopere ab eruditis laudatur poëma epicum ab eo editum, quod Osmanes inscribitur, ut alter Virgilius passim audiat. Illud edidit an. 1621. Lib. XX. continet, sed duo, nempe XIV. et XV. desiderantur publica authoritate (quod res Turcarum minus caute in iis arguerentur) *ut ajunt, supressi* Libri igitur duodeviginti extant". Stari pisci hrv. IX. str. XII.

štena", te mi se čini „nagađanje" dra. Luja . Vojnovića, [1]) a prema tomu i tvrdnja Jensenova (o. c. p. 194.) „man irrt sich sicherlich nicht, wenn man annimt, dass die republikanische Regierung die Publikation des die Türken beleidigenden Werkes aus politischen Gründen verbot" neosnovanom. Ističem, da uredivač teksta rkp. B. svoju tvrdnju (citirajuć Cervu) osniva upravo na činjenici „jer Diodono Bošdari imo svu požudu, za učinit je (Osmanidu) na prostranu svjetlos od Svieta iziti, i bio bi bez sumnje izvršio svoju požudu, da ovo pomanjkanje (naime dvaju pjevanja) posred puta svoga nastojanja ne ustavi ga" [2]). K tomu u prilog navodim i mišljenje dra. Iv. Broza (Vienac 1891. s. 42.), koga i Jensen (o. c. p. 200.) nazivlje „der tüchtige „Osman-Kenner", koji kaže: „Prema tome (jer se naime mnogo rukopisa sačuvalo) čudno nam se čini, što je prvi put Osman izdan štampom istom g. 1826. dakle 188 godina po smrti pjesnikovoj. Ja mislim, da bi Osman već i prije bio štampan, da ga je pjesnik posvema dogotovio".

Završujem, da na osnovu doslije istaknutih, neoborivih upravo fakata, naime: što pisac sam navodi „Raslika Sctegnja steta is' Dua Raslika Rukopisa, jednogha Daunogha, a Drughogha Posledgnjegha", što ih je uzeo za glavnu podlogu svoga teksta, nadalje, što nam sam daje dokaz, da je poznavao, a pri svom uređenju teksta i zagledavao, kako što i u „drusyeh Rukopisyh" stoji, pak napokon, što nam sam kaže i razlog, zašto je tako postupao, jer je naime uvjeren „da mnoge neurednosti većma ishodu od Pripisoca, neg li od Tvorca", držim, da je posve dokazano, da je ovo najstariji do sada poznati slučaj kritičkog uređenja (jer se naime pri uređenju kritički postupalo) teksta Gundulićeva Osmana. Osobita ljubav prema Gunduliću, a i da se uglavi

[1]) Dr. Lujo kn. Vojnović: „Zašto se Gundulićev „Osman" nije štampao u vrijeme republike?" („Delo" Beograd 1895. str. 404.—408.). Na str. 405., gdje govori, kako se iz dva pisma Frana Dživa Gundulića, najstarijega sina pjesnikova, razabira, da su za velikog potresa (6. trav. 1667.) i u požaru, što je iza toga buknuo, izginuli svi rukopisi „Osmana", e ih nije dvije godine poslije nitko mogao ni u koga u Dubrovniku naći — navodi: „Srećom imao je Frano u Beču jedan primjerak očeve pjesme, te on posla taj rukopis bratu Šišku u Dubrovnik, da ga dade pečatati, ali se to ne ispuni, *nagađaćemo* poslije zašto". To se ima po mišljenju piščevu riješiti: strahom od turske vlade.

[2]) O. Seraf. Cerva u spomenutom rukopisu, pošto je nabrojio Gundulićeva djela na str. 278. o „Osmanu" kaže: „. . . . Diodonus Bosdarius eximium hoc opus typis vulgandum decreverat, sed cum mutilum advertisset, et duos illos libros nusquam potuisset reperire, a proposito discessit . . . . " (Izvještaj g. o. A. Bačića).

istina, izbija iz zgodna predgovora rkp. B., kojim je uredivač tekst ukrasio, a zaslužuje k tomu za svoj trud uvelike priznanje, što je prvi, koliko nam je do sad poznato, prema raznim rukopisima uredio tekst Gundulićeva Osmana. Varijante, što ih iza teksta navodi, i ako se nažalost tek djelomice sačuvaše, dokazuju, da je ozbiljno shvatio svoj zadatak, a u čast mu je još istaći, što je ne samo *zamjerama* u prozi, nego takoder i u stihovima popratio pojedina pjevanja.

CIJENA 1 K.